

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2025.58.214>

УДК 330.8(37:338.45)((477+(4))

JEL: A10, A21 B00, N00

Супрун Н. А., докторка економічних наук, професорка,
головна наукова співробітниця відділу економічної історії,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3889-8579>

e-mail: suprun.natalia@gmail.com

Кудласевич О. М., кандидатка економічних наук, старша
наукова співробітниця, старша наукова співробітниця відді-
лу економічної історії, ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2411-9471>

e-mail: okudlasevych@ukr.net

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ОСВІТИ: УКРАЇНЬСЬКА ТРАДИЦІЯ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ

У статті на основі аналізу змісту шкільної підприємницької освіти обґрунтовано необхідність системної імплементації історичного досвіду та кращих традицій національного підприємництва та економічної освіти в Україні в контексті європейських практик.

Ц и т у в а н н я: Супрун Н. А., Кудласевич О. М. Історико-економічна складова підприємницької освіти: українська традиція та європейські орієнтири. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2025. Вип. 58. С. 214–234.

<https://doi.org/10.15407/ingedu2025.58.214>

© Видавець Державна установа "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України", 2025.

Це стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2025. Вип. 58

Показано, що традиційні національні моделі господарської самоорганізації – кооперативний рух, земські та місцеві підприємницькі ініціативи містять цінні виховні та дидактичні ресурси, які сприяють формуванню етичних, соціально відповідальних та практично орієнтованих компетентностей учнів.

У статті аргументовано, що інтеграція історичних модулів у курс підприємницької освіти цілком відповідає вимогам євроінтеграційного курсу України та сучасним європейським практикам, де увага приділяється не лише формуванню у школярів бізнес-навичок, а й вихованню спільних цінностей, етичної культури бізнесу та відповідальності. Авторами розглянуто європейські підходи щодо включенням історичної складової та кейсів локальної історії у курс підприємницької освіти, що підвищує релевантність навчання, зміцнює національну та місцеву ідентичність учнів і сприяє глибшому розумінню ролі підприємництва в суспільному розвитку.

Наголошено, що розширення підприємницької освіти через імплементацію історико-економічної складової потребує системної підготовки педагогів, шляхом ознайомлення із спеціальними історико-економічними дослідженнями з історії національного підприємництва та економічної освіти. У статті представлено огляд наукових праць, що можуть стати джерельною базою для методичного та дидактичного вдосконалення курсу.

Запропоновано включення модулів з історії підприємництва до навчальних програм, зокрема у формі локальних бізнес-кейсів, успішних підприємницьких практик та матеріалів кооперативної спадщини. Обґрунтовано концептуальні засади формування моделі шкільної підприємницької освіти, що поєднає знання про історичну спадщину українського підприємництва з інноваційними підходами.

Наведені рекомендації адресовані розробникам навчальних програм, методистам та урядовцям в галузі освіти для формування цілісної, практикоорієнтованої та історично обґрунтованої моделі шкільної підприємницької освіти, що відповідає національним традиціям, європейським стандартам та пріоритетам сталого розвитку.

Ключові слова: підприємницька шкільна освіта, українське підприємництво, національні традиції господарювання, еконо-

мічна історія України, благодійність, кооперативний рух, етичне підприємництво, соціальна відповідальність бізнесу.

Suprun Nataliia, Kudlasevych Olga

**HISTORICAL AND ECONOMIC COMPONENT OF
ENTREPRENEURIAL EDUCATION: UKRAINIAN TRADITION
AND EUROPEAN LANDMARKS**

Based on an analysis of the content of school-level entrepreneurial education, the article substantiates the need for a systematic implementation of historical experience and the best traditions of national entrepreneurship and economic education in Ukraine within the context of European practices. It is shown that traditional national models of economic self-organization – such as the cooperative movement, zemstvo-based initiatives, and local entrepreneurial activities – contain valuable educational and didactic resources that foster the development of ethical, socially responsible, and practice-oriented competences among students.

The article demonstrates that integrating historical modules into the school entrepreneurship curriculum fully aligns with Ukraine's European integration agenda and contemporary European practices, where the focus is placed not only on developing business skills among school students but also on fostering shared values, ethical business culture, and responsibility.

The authors examine European approaches to incorporating historical components and local history cases into entrepreneurship education, which enhances the relevance of learning, strengthens national and local identity, and promotes a deeper understanding of the role of entrepreneurship in societal development. Emphasis is placed on the fact that expanding entrepreneurial education through the implementation of the historical-economic component requires systematic teacher preparation, including familiarization with specialized historical-economic research on the history of national entrepreneurship and economic education.

The article proposes the inclusion of modules on the history of entrepreneurship in curricula, in particular in the form of local business cases, successful entrepreneurial practices, and cooperative heritage materials. The authors propose conceptual guidelines for integrating modules on the history of entrepreneurship into educa-

tional programs, including the use of local cases, successful entrepreneurial practices, and materials from the cooperative heritage.

The authors substantiate conceptual foundations for shaping a school entrepreneurial education model that combines knowledge of the historical legacy of Ukrainian entrepreneurship with innovative approaches. The recommendations provided are addressed to curriculum developers, methodologists, and policymakers in the field of education to support the formation of a coherent, practice-oriented, and historically grounded model of school entrepreneurial education that aligns with national traditions, European standards, and sustainable development priorities.

Keywords: *school entrepreneurial education, Ukrainian entrepreneurship, national economic traditions, economic history of Ukraine, philanthropy, cooperative movement, ethical entrepreneurship, corporate social responsibility.*

Постановка проблеми. В умовах екзистенційних викликів, спровокованих військовою агресією РФ, та стрімких економічних трансформацій під дією цифровізації економіки виховання ініціативних, підприємливих та економічно-грамотних і патріотичних громадян набуває вкрай важливого значення як один із базових чинників формування конкурентоспроможної національної економіки та збереження державності.

Останні експертні дослідження засвідчують низький рівень підприємницької активності та фінансових знань серед української молоді. Однією із важливих причин цього є недостатній рівень знань про основи підприємництва та фінансові інструменти, оскільки існує безпосередня залежність між рівнем фінансової грамотності та наявністю відповідної освіти.

Опитування, проведені Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка та ДНУ «Інститут освітньої аналітики» у 2024 р., в якому взяли участь 3139 учнів віком 14–17 років 97 шкіл із 19 областей України та міста Києва, показало критично низький рівень фінансової грамотності та знань основ підприємництва в українських підлітків: середній рівень правильних відповідей на тестові завдання серед підлітків становив 46,6%, що відповідає 3 балам за 12-бальною шкільною системою оцінювання [15]. Такий результат свідчить про необхідність впровадження відповідних навчальних компонентів у освітній процес.

Попри те, що становлення підприємницької шкільної освіти розпочалось в Україні ще наприкінці 1990-х рр., донедавна предмети, що містили компоненти підприємницьких знань, у закладах загальної освіти вивчалися за вибором або факультативно, і то лише у 10–11 класах. Як наслідок, недостатній рівень економічних знань та підприємницької активності молоді стали викликом для української освіти і спонукали на розроблення спеціальних державних навчальних програм, а цільовими пріоритетами Нової української школи було визначено формування в учнів таких ключових компетентностей як підприємницьке мислення, організаційне управління та ефективне управління фінансами.

В Законі України «Про освіту» компетентність «підприємливість та фінансова грамотність» визначено однією із одинадцяти ключових, що є обов'язковою для формування економічних знань у здобувачів базової середньої освіти. За рішенням Міністерства освіти і науки України з 2025 р. дисципліна «Підприємництво і фінансова грамотність» визнана обов'язковою для вивчення у 8, а з 2026 року – і в 9 класах.

Задля забезпечення якості викладання предмета фахівцями Національного Банку України розроблено модельну навчальну програму «Підприємництво та фінансова грамотність» для 8–9 класів закладів загальної середньої освіти, яку затвердило Міністерство освіти і науки України [10].

Проте, на вивчення предмета відведено лише 17 годин на рік у 8 класі (що становить 22,5 хвилин на тиждень) і, відповідно, 35 годин у 9 класі. Такий обсяг часу дозволяє лише поверхнево ознайомити учнів із базовими поняттями курсу, не залишаючи можливості для імплементації світоглядних прикладів національного підприємництва, практичних кейсів та розвитку системного підприємницького мислення.

Формуючи основні засади та змістовне наповнення підприємницької освіти, важливо усвідомлювати, що навчання підприємницьким компетентностям – це тривалий процес, що вимагає поступового формування внутрішньої мотивації, моделювання можливих стратегій з опорою на аналіз реальних ситуацій. Тому таке навчання має спиратися на традиції і досвід національного підприємництва, що мало нетипову для більшості цивілізованих країн, дискретну історію розвитку з тривалими періодами заборон і обмежень в умовах імперського гніту.

Із здобуттям незалежності Україна почала формувати нову модель економічного мислення, де підприємництво поступово відновлює свою функцію самостійного рушія економічного прогресу. Однак перервність у розвитку підприємництва та відсутність традиції системної підприємницької освіти призвели до розриву між сучасними потребами економіки та історично-сформованою господарською культурою. Цей розрив посилюється обмеженістю інформації у навчальній літературі про національний досвід підприємництва, зокрема й про діяльність і здобутки видатних українських підприємців минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суспільне усвідомлення важливості розвитку підприємницької діяльності стимулює зростання інтересу науковців до аналізу форм та механізмів впровадження засад підприємництва в освіту. Очевидно, що найбільший інтерес ця тема становить для науковців педагогічного профілю, які розглядають проблему переважно в контексті формування компетентнісного підходу у загальній середній освіті. Так, ці питання представлені у працях таких українських дослідників як Л. Боровік, І. Істинюк, А. Карнаушенко, В. Орлов, В. Петренко, Ю. Рябова та ін., предметом яких є дослідження ключових компетентностей, необхідних для розвитку підприємницьких здібностей у підростаючого покоління і визначення найбільш ефективних форматів навчання.

Окрема увага у сучасних дослідженнях приділяється впливу історичних трендів та культурних особливостей на формування підприємницьких навичок і форм підприємницької освіти, а також запровадженню інноваційних технологій навчання. Так, у публікаціях В. Орлова, Ю. Рябової [8, 19] представлено аналіз стану розвитку та завдань підприємницької освіти в Україні в контексті її місця в європейському економічному й освітньому просторі в умовах нових викликів, зумовлених соціокультурною динамікою, яка постійно прискорюється під тиском глобалізації та інформаційної революції. Нові виклики спонукають суттєво підвищити роль підприємництва в економічному житті суспільства, що вимагає відповідних змін в освіті, насамперед впровадження в освітній процес інформативного та комунікативного компонента [16].

Значну увагу у своїх працях дослідники приділяють аналізу найбільш ефективних форм навчання, від впровадження яких

значною мірою залежить успішність підприємницької освіти. На переконання І. Істинюк найбільш ефективним засобом для розвитку підприємницького мислення молодших школярів можуть стати проєктні технології, що навчають школярів креативності, навичок розв'язання проблем, заохочення співпраці. При цьому, навчання підприємництву має розпочинатись якомога раніше шляхом використання різних активностей, скерованих на розвиток творчого мислення, новаторства та комунікаційних навичок [6].

Окремим напрямом досліджень є визначення особливостей підприємницької освіти в Україні порівняно із відповідним зарубіжним досвідом. Так, у колективній праці авторів Л. Боровік, В. Петренко, А. Карнаушенко «Роль шкільної освіти в розвитку молодіжного підприємництва» на основі аналізу досвіду зарубіжних країн зроблено висновок, що економічно розвинені країни приділяють розвитку початкової підприємницької освіти в загальноосвітніх навчальних закладах уваги більше, ніж країни, що розвиваються [1]. Тобто економічний розвиток країни напряму корелює із станом розвитку рівня підприємницької освіти і фінансової грамотності у молоді, що спонукає українських науковців та урядовців до пошуку механізмів розвитку цього важливого освітнього напрямку.

Як вказують Л. Піттавей, К. Генрі у своїй праці, присвяченій формуванню підприємницької освіти у Великій Британії впродовж тривалого історичного періоду (1860–2020) підприємницька освіта із сфери бізнесу розширилася на інші дисципліни, але «впродовж цієї історії існувала одна незмінна константа – це зосередження освіти з підприємництва на сприянні економічній конкурентоспроможності. Основна увага приділялася економічному розвитку, створенню багатства та інноваціям» [18, р.23].

Саме тому дослідники розглядають підприємницьку освіту як важливий чинник розвитку бізнес-середовища та посилення конкурентоспроможності національної економіки. При цьому значна роль відводиться історичному контексту освіти, який на думку вчених, виконує важливу світоглядну функцію – зміцнення національної ідентичності та розвитку місцевих традицій, а також сприяє розумінню зміни поглядів на роль підприємця в економіці у різних історичних реаліях.

Водночас затверджена МОН України програма дисципліни «Підприємництво і фінансова грамотність» [10], як і більшість підручників з курсу, підготовлених для забезпечення цього курсу [3, 11, 12], не містять або лише побіжно згадують історичні відомості про джерела українських господарських традицій, що звужує світоглядне сприйняття ролі підприємництва як рушійної сили суспільного прогресу.

У програмі й згаданих підручниках акцент зроблено переважно на сучасних практичних аспектах бізнесу (планування, бюджетування, маркетинг), у той час як вивчення історії розвитку підприємництва в Україні, досвід національних економічних традицій залишається поза фокусом уваги авторів-розробників.

Мета статті. Метою статті є актуалізація завдань поглиблення змісту підприємницької шкільної освіти в Україні за рахунок імплементації історико-економічної компоненти, що враховує традиції національного підприємництва та успішні європейські практики.

Виклад основного змісту дослідження. Еволюція підприємницької культури в Україні має глибоке історичне коріння, європейську орієнтацію та особливу національну специфіку, що історично поєднує прагнення до економічної самостійності з морально-етичними принципами взаємодопомоги, довіри та відповідальності перед громадою.

Від часів Київської Русі крізь подальші історичні періоди української історії можна побачити зародки підприємницьких традицій, що проявлялися у розвитку аналогічних європейським формам торгівлі, промислів і ремісничих цехів. До початку захоплення українських земель російськими колонізаторами національне підприємництво вже сформувалося як цілком самодостатня суспільна верства, що виконувала важливу економічну роль у розвитку суспільства і задоволенні базових потреб населення і водночас, слугувала механізмом його соціального згуртування.

З моменту втрати Україною політичної та економічної самостійності особливістю національного підприємництва стала перервність історичної траєкторії розвитку, існування в умовах постійного колоніального тиску та обмежень від держав-метрополій. Навіть у періоди найбільшого піднесення (зокрема, другої половини XIX – початку XX ст.) український підприємницький клас розвивався не завдяки, а переважно всупереч різноманітним урядо-

вим обмеженням і бар'єрам доступу до монопольно-розділеного ринку.

Саме тому особливо цікавим є досвід подолання цих труднощів і постання бізнесу видатних українських підприємців і цілих підприємницьких династій. Завдяки підприємницькому генію та інноваторству представників родин Терещенків, Харитоненків, Симиренків, а також Олександра Поля, Олексія Алчевського, Євгена Чикаленка, на економічній карті з'явилися нові міста і галузі, які стали рушіями економічного розвитку України.

Вивчення теми «Особливості підприємницької діяльності» у курсі «Підприємництво та фінансова грамотність» важливо змістовно доповнити матеріалом про успішний досвід українських підприємців минулого, із акцентом на визначальну рису українського підприємництва – соціально-відповідальний підхід у веденні бізнесу, що відіграв важливу роль у розвитку освіти, соціальної та культурної сфери на українських теренах.

Найбільш показовим є приклад благодійної діяльності відомих українських підприємців Яхненків, Симиренків, Терещенків, Ханенків, Євгена Чикаленка, Григорія Галагана, які у своїй діяльності заклали основи для розвитку так званого етичного підприємництва, що ґрунтувався на відповідальності власників бізнесу за якість продукції, гідні умови праці і проживання своїх працівників, розвиток місцевої громади. Такий соціально-відповідальний підхід у веденні бізнесу відіграв важливу роль у розвитку освіти, соціальної та культурної сфери на українських теренах. При цьому органічною складовою підприємницької культури було дотримання чітких етичних норм, принципів чесної конкуренції, захисту прав людини тощо.

Водночас, вивчення досвіду українського підприємництва показує, що партнерські відносини між бізнесом і різними соціальними групами на всіх історичних етапах розвивалися не тільки у формі меценатства та благодійництва. Національною традицією для багатьох поколінь українських підприємців була тісна співпраця з громадою, що об'єднувала навколо підприємницьких ініціатив місцеву спільноту і партнерів по бізнесу. Саме завдяки такому згуртуванню розвивались масштабні інфраструктурні та модернізаційні проекти, культурно-просвітницькі ініціативи, наукові дослідження тощо.

З огляду на історичний досвід ефективної співпраці провідних українських промисловців і суспільства цю успішну практику доцільно розвивати і сьогодні в умовах пошуку механізмів для подолання руйнівних наслідків війни. Для цього в межах курсу доцільно запровадити навчання міжсекторальної взаємодії і фасилітації, що поєднує освіту, практичну діяльність і громадянську активність учнів. Інтерактивне навчання доцільно розвивати на основі співпраці з реально-діючими бізнесами, місцевими громадами та представниками органів місцевого самоврядування, громадськими активістами, що спеціалізуються на молодіжній освіті та розвитку підприємництва. Такий підхід дозволить сформувати в учнів розуміння соціальної ролі підприємців, розвивати практичні навички створення та управління проектами із позитивним соціальним впливом, а також стимулювати інтерес до вирішення локальних проблем.

Історії успішних підприємців у різні епохи, навіть у складних умовах економічних криз, імперських заборон і утисків, етнічних обмежень можуть надихати школярів до підприємливості, пошуку інноваційних та нестандартних рішень. Для того, щоб теперішні учні стали у майбутньому конкурентоспроможними гравцями у глобальній економіці, необхідно формувати у них не лише відповідні знання, а й навички адаптивності, інноваційності та спроможності вирішувати складні завдання в умовах різноманітних обмежень. А історія українського підприємництва, на жаль, чи на щастя, багата прикладами такої особистої звитяги.

Саме завдяки притаманному українській культурі принципу соціальної відповідальності, особливістю розвитку національного підприємництва стало активне поширення самозарадних підприємницьких ініціатив – братського та кооперативного руху, громадської самоорганізації, земських начал. Історичний успіх цих господарських організацій став свідченням не лише економічної кмітливості українських підприємців, а й віддзеркаленням глибоких морально-етичних принципів відповідальності, взаємодопомоги та солідарності, на яких будувалася національна модель підприємництва, що набула особливого національно-культурного змісту як школа економічної самоорганізації, спосіб зміцнення економічної самодостатності українського народу та форма захисту від колонізаторського визиску.

Ідеї господарської самоорганізації, зокрема, у формі кооперації, набули поширення не лише у практиці, а й активно підтримувались натхненниками національного підприємництва Андреем Шептицьким, Михайлом Туган-Барановським, Миколою Левитським. Так, спільними зусиллями практиків і теоретиків кооперативна форма господарювання стала тією історичною моделлю, в якій поєдналися економічна ефективність і соціальна справедливість. Саме на цих принципах ґрунтується сучасна форма бізнесу – соціальне підприємництво.

Водночас, слід звернути увагу молодого покоління, що історія українського підприємництва – це не лише історія економічного розвитку України, а й історія боротьби за незалежність, збереження культурних та господарських традицій. Знайомство із прикладами практичної діяльності українських підприємців – від братських промислів, цехів, господарств Запорізької Січі, кооперативів до підприємців XIX–XX ст. – сприятиме формуванню національної ідентичності та розумінню економічних досягнень української нації. Водночас, інтеграція історичних прикладів підприємницької діяльності у навчальну програму допоможе учням краще усвідомлювати, як бізнес-рішення приймаються в умовах різноманітних суспільних обмежень і як вони впливають на життя суспільства та, завдяки цьому, більш реалістично оцінювати виклики, що постають перед підприємцями.

З огляду на запропоновані рекомендації орієнтовна модель впровадження історико-економічної складової в навчальну програму предмету «Підприємництво та фінансова грамотність» може виглядати так (див. Табл.1).

Таблиця 1. Компоненти для впровадження історико-економічної складової в модельну навчальну програму предмету «Підприємництво та фінансова грамотність»

Клас	Розділ, тема	Історико-економічний компонент
8	<i>Розділ II. Основи фінансової грамотності людини. Тема 7. Культура благодійності.</i>	Вивчення теми слід доповнити матеріалом про традиції соціальної відповідальності українського підприємництва на прикладі благочинної та меценатської діяльності відомих українських підприємців к.ХІХ – п.ХХ ст. – Яхненків, Симиренків, Терещенків, Ханенків та ін.

Продовження таблиці 1

9	<i>Розділ V. Основи підприємництва. Тема 1. Підприємництво та його роль у розвитку держави.</i>	При розгляді ролі підприємництва у розвитку держави слід розглянути історичні особливості розвитку українського підприємницького класу в контексті його впливу на інноваційний розвиток та формування провідних галузей та національної економіки, зробивши акцент на визначальну рису українського підприємництва – соціально-відповідальний підхід у веденні бізнесу, що відіграв важливу роль у розвитку освіти, соціальної та культурної сфери на українських теренах. При вивченні базових понять курсу («підприємець», «бізнесмен», «підприємництво») варто використати напрацювання українських вчених в галузі теорії підприємництва.
9	<i>Розділ V. Основи підприємництва. Тема 2. Особливості підприємницької діяльності</i>	Вивчення теми варто змістовно доповнити матеріалом про досвід успішних підприємницьких практик видатних українських підприємців минулого, а також знайомством з національними та місцевими традиціями ведення підприємницької діяльності.
9	<i>Розділ VI. Проєкт «шкільне підприємство: від ідеї до реалізації» (практичний кейс). Тема 3. Вибір підприємницької ідеї.</i>	В межах теми доцільно використати міждисциплінарний підхід, що поєднує навчання, практичну діяльність і громадянську активність учнів, що дозволить сформуванню в учнів розуміння соціальної ролі підприємництва; розвивати практичні навички створення та управління проєктами з позитивним соціальним впливом; стимулювати інтерес до вирішення локальних проблем засобами інновацій та підприємницької ініціативи.

Джерело: складено авторками на підставі аналізу [10].

Глибше знайомство з історичними традиціями українського підприємництва та етичними засадами господарювання сприятиме вихованню у молодого покоління відповідальності, солідарності та економічного патріотизму. Такий підхід дозволить поєднати навчання економічної грамотності із патріотичним вихованням, сформувати у школярів розуміння того, що підприємництво – це не лише спосіб отримання прибутку і досягнення успіху, а й засіб самореалізації і служіння суспільному прогресу.

Водночас, інтеграція історичних модулів у курс підприємницької освіти цілком відповідає євроінтеграційному курсу України, оскільки у сучасних європейських практиках значна увага приділяється не лише формуванню у школярів бізнес-навичок, а й вихованню спільних цінностей, етичної культури бізнесу та відповідальності на основі національного історичного досвіду. Згідно з освітньою рамкою програми підприємницьких компетенцій EntreComp підприємницька освіта має розвивати громадянські та соціальні навички колаборації, ефективної співпраці та «почуття ініціативи» [17]. Це можливо лише за умови розгляду підприємництва в більш широкому історичному та суспільному контексті.

На сьогодні історичний компонент є важливим елементом підприємницької шкільної освіти у більшості європейських країн, що представлений як у національних навчальних планах (напр., у Фінляндії), так і в окремих освітніх ініціативах та ресурсах у таких країнах як Велика Британія, Швеція, Німеччина.

Західноєвропейські дослідники звертають увагу, що успіх імплементації історико-економічної складової значною мірою залежить від системної підготовки педагогів, адже саме учитель виступає провідником між науковим знанням і шкільною практикою. Така підготовка має спиратись на вивчення історичних джерел, наукових розвідок з економічної історії, локальних бізнес-кейсів, біографій видатних підприємців.

В Україні підготовка учителів та методистів-розробників відповідних навчальних програм може бути забезпечена достатньо широкою палітрою історико-економічних досліджень з історії підприємництва. Одними із найбільш системних розвідок останніх років в цій царині стали колективні монографії «Еволюція ринкових інститутів в Україні» [5] та «Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз» [9], присвячені дослідженню історії підприємництва на українських теренах від

XI ст. до сьогодення. У працях на основі багатого історичного матеріалу зроблено узагальнення закономірностей та національних особливостей еволюції підприємництва як цілісного інституційного комплексу, що у різні історичні періоди був рушієм економічного розвитку України.

З урахуванням того, що українське підприємництво формувалося в різні історичні періоди під владою різних імперій, для цілісного розуміння особливостей його становлення та еволюції варто звернутися до наукових праць, присвячених аналізу його розвитку в межах цих державних утворень. В цьому контексті корисною може стати праця О. Вербової [2], в якій представлено інституційні особливості розвитку національного господарства західноукраїнських земель, що перебували у складі Австро-Угорської імперії. Авторкою висвітлено формування класу підприємців в контексті самоідентифікації української нації та державотворення України.

Посиленню інтересу учнів до вивчення історії національного підприємництва може сприяти знайомство з ініціативами місцевих підприємців, які заклали фундамент локальної економіки та традиції ведення місцевого бізнесу.

Допоміжним джерелом для ознайомлення із історією становлення національного підприємництва можуть стати дослідження з історії теорії підприємництва, зокрема в українській економічній літературі, в яких через призму еволюції економічних ідей показано зміну уявлень про суть, види та функції підприємництва [7]. Такий підхід уможливить формування компетентності «підприємливість та фінансова грамотність», як відзначено у Рекомендованій МОН України модельній навчальній програмі курсу, що відповідає загальній меті базової середньої освіти, зокрема, шанобливого ставлення до національних та культурних цінностей українського народу [10, с.4–5].

Значну допомогу у вдосконаленні змісту сучасної підприємницької освіти може відіграти знайомство педагогів та методистів зі спеціальними науковими розвідками з історії економічного просвітництва, кооперативної та професійної освіти в Україні – тут слід згадати праці Л. Дідківської, М. Смольницької, А. Тимошенка, А. Шайнер [4, 13, 14, 16]. Вивчення цих праць свідчить, що навчання прикладним навичкам господарювання і організації підприємницької справи в Україні має давню і тривалу

традицію, успішні педагогічні практики та ефективні інституційні форми, які можуть стати прикладом для наслідування і в теперішній час.

Звернення до національного досвіду становлення підприємницької освіти дозволить глибше осмислити її роль у модернізації економіки, розвитку ділової активності та формуванні підприємницького середовища. Такий підхід дозволяє не лише відновити знання про національні освітянські традиції, але й критично переосмислити сучасні виклики та вдосконалити змістовне наповнення підприємницької освіти, спираючись на перевірені часом історичні практики. Важливу роль у розвитку підприємницької освіти належить спадкоємності її традицій. Як підкреслюють у своєму дослідженні Л. Піттавей та К. Генрі, проаналізувавши досвід становлення підприємницької освіти у Великій Британії впродовж півтора століть, необхідно «задокументувати цю історію, щоб майбутні покоління викладачів підприємництва мали доступ до основ, на яких будується їхня практика» [18, р.3].

Системне опрацювання відповідних історичних та наукових джерел допоможе сформувати аналітичну основу для розроблення більш релевантних освітніх програм, спрямованих на виховання підприємливості, етичного ведення справи та інноваційного мислення.

Таким чином, перед підприємницькою освітою стоїть фундаментальне завдання – збагатити культуру сучасного підприємництва досвідом підприємництва минулого, з притаманними їй принципами соціальної справедливості, для вирішення викликів майбутнього.

Висновки. Сучасна підприємницька освіта має не лише надавати практичні знання та навички організації і ведення бізнесу, а й формувати у школярів глибоке світоглядне розуміння національних традицій господарювання, економічного досвіду реальних підприємців у різні історичні періоди, визначальної ролі національних бізнес-еліт у розвитку державності і національної господарської культури.

Історико-економічна спадщина національного підприємництва може і повинна бути використана для вдосконалення змісту підприємницької освіти як джерело успішних національних практик та традиційних для українського суспільства етичних цінностей взаємодопомоги, солідаризму,

кооперації. Імплементация цих світоглядних елементів у сучасну шкільну освіту дозволить сформувати у молоді підприємницьке мислення, засноване на довірі, соціальній відповідальності і прагненню до суспільної корисності, що сприятиме не лише розвитку економічної активності молоді, а й формуванню нової генерації підприємців, здатних поєднувати підприємницький розрахунок із етичними цінностями національної господарської культури.

Як свідчить європейська практика включення кейсів локальної історії та посилення історичної складової підприємницької освіти не лише підвищує її успішність, а й зміцнює національну та місцеву ідентичність молоді і сприяє глибшому розумінню ролі підприємництва в суспільному розвитку.

Таким чином, знайомство з історичним досвідом національного підприємництва дозволяє забезпечити не лише глибше розуміння молоддю економічних процесів, а й виховання відповідального, патріотичного та ініціативного громадянина, здатного розбудовувати успішну економіку України на основі глибокого знання її історичного минулого.

З огляду на вищезазначене імплементация історико-економічної компоненти до курсу «Підприємництво та фінансова грамотність» актуалізує необхідність збільшення кількості годин, виділених на вивчення предмету.

Водночас, поглиблення історико-економічної та практико-орієнтованої складової курсу передбачає системну підготовку педагогів та забезпечення їх методичними та дидактичними матеріалами, при розробленні яких слід використати не лише напрацювання у галузі бізнес-моделювання, а й новітніх історико-економічних досліджень. Підготовка таких матеріалів та консультування щодо їх використання в навчальному процесі може бути забезпечена фахівцями профільних установ Національної академії наук України.

Подальші перспективи наукових і практичних досліджень полягають у розробці нової модельної програми з навчального курсу «Підприємництво та фінансова грамотність», що враховує означені вище аспекти.

Список використаних джерел

1. Боровік Л., Петренко В., Карнаушенко А. Роль шкільної освіти в розвитку молодіжного підприємництва. *Ефективна економіка*. 2021. № 3. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.3.6>
2. Вербова О. С. Національний господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848–1944 років. Львів: ПАІС, 2009. 368 с.
3. Гільберг Т. Г., Суховій О. В. (2025). Підприємництво і фінансова грамотність: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавництво «Генеза».
4. Дідиківська Л. В. Синергія просвітництва та кооперації в економічному розвитку вітчизняного сільського господарства в кінці XIX – на початку XX ст. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2017. Вип. 50. С. 64–77. <https://doi.org/10.15407/ingedu2017.50.064>
5. Еволюція ринкових інститутів в Україні: монографія: у 2 ч. / за ред. канд. екон. наук В. В. Небрат; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. ч. 1. 332 с.; ч. 2. 460 с.
6. Істинюк І. Д. Формування підприємницького мислення молодших школярів засобами проектних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2025. № 98. С. 55–60. URL: <https://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2025/98/10.pdf>
7. Кудласевич О. М. Українські джерела теорії підприємництва. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2014. 256 с.
8. Орлов В. Підприємницька освіта як складова освітньої політики України. *Інноваційна професійна освіта*. 2024. 1(14), 278-282. DOI: <https://doi.org/10.32835/2786-619x.2024.1.14.275-279>
9. Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз: монографія / за ред. д.е.н. В.В. Небрат ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. К., 2019. 532 с.

10. Підприємництво і фінансова грамотність: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Sotsial.ta.zdorovyazberezh.osv.haluz.2023/30.11.2023/Pidpryyemn.finans.hram.8-9.kl.Bespalko.ta.in.30.11.2023-2.pdf>
11. Ролік В. А., Войтицька Л. В., Тригуб О. В. Підприємництво і фінансова грамотність: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2025.
12. Рудан В. Я. Підприємництво і фінансова грамотність: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2025.
13. Смольницька М. К. Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871-1920 рр.) / Наук. ред. В. М. Даниленко. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2007. 527 с.
14. Тимошенко А. Громадська і благодійна діяльність Г. Галагана. *Сіверянський літопис*. 2006. № 5. С. 82-90.
15. Фінансова грамотність. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/z-pershogo-veresnya-shkolyari-rozpochnut-vivchennya-predmeta-pidpriyemnitstvo-i-finanova-gramotnist-za-navchalnimi-materialami-natsionalnogo-banku> (дата звернення: 05.11.2025).
16. Шайнер А. Розбудова кооперативного шкільництва в Західній Україні крізь призму педагогічної діяльності К. Коберського. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 320–326.
17. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Joint Research Centre European Commission. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC101581?utm_source=chatgpt.com
18. Pittaway, L., Henry, C., Kirby, D., Thompson, J. (2023). The history of entrepreneurship education in the United Kingdom: 1860–2020. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4318025>

19. Riabova, Y. (2020). Entrepreneurship education in Ukraine in the context of globalization. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, (29), 90–97. <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29-90-97>

References

1. Borovik, L., Petrenko, V., Karnaushenko, A. (2021). The role of school education in the development of youth entrepreneurship. *Efektivna ekonomika*, 3. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.3.6> [in Ukrainian].
2. Verbova, O. S. (2009). National economic movement in Western Ukrainian lands during 1848–1944. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
3. Hilberh, T. H., Sukhovii, O. V. (2025). Entrepreneurship and financial literacy: pidruchnyk dlia 8 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Kyiv: Vydavnytstvo «Henez» [in Ukrainian]
4. Didkivska, L. (2017). Synergy of education and cooperation in the economic development of domestic agriculture in the late 19th and early 20th centuries. *Istoriâ narodnogo gospodarstva ta ekonomichnoi dumki Ukraïni*, (50), 64–77. <https://doi.org/10.15407/ingedu2017.50.064> [in Ukrainian].
5. Nebrat, V. V. (Ed.). (2012). Evolution of market institutions in Ukraine (in 2 parts). In-t for economics and forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
6. Istyniuk, I. D. (2025). Formation of entrepreneurial thinking in younger schoolchildren through project technologies. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, (8), 55–60. <https://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2025/98/10.pdf> [in Ukrainian].
7. Kudlasevych, O. M. (2014). Ukrainian sources of entrepreneurship theory. Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
8. Orlov, V. (2024). Entrepreneurship education as a component of Ukraine's educational policy. *Innovatsiina profesiina osvita*, 1(14), 278–282. <https://doi.org/10.32835/2786-619x.2024.1.14.275-279> [in Ukrainian].

9. Nebrat, V. V. (Ed.). (2019). *Entrepreneurship in Ukraine: historical and institutional analysis*. Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv. <https://ief.org.ua/publication/monohrafi/2019/pidpryemnyctvo-v-ukraini-istoryko-instytuciynny-analiz> [in Ukrainian].
10. Bspalko, I. V., Voitytska, L. V., Tryhub, O. V., Rolik, V. A. (2024). *Entrepreneurship and financial literacy: modelna navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Sotsial.ta.zdorovyazberezh.osv.haluz.2023/30.11.2023/Pidpryemn.finans.hram.8-9.kl.Bspalko.ta.in.30.11.2023-2.pdf> [in Ukrainian].
11. Rolik, V. A., Voitytska, L. V., Tryhub, O. V. (2025). *Entrepreneurship and financial literacy: pidruchnyk dlia 8 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita» [in Ukrainian]
12. Rudan, V. Ya. (2025) *Entrepreneurship and financial literacy: pidruchnyk dlia 8 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. Ternopil: Aston [in Ukrainian]
13. Smolnitska, M. K. (2007) *The College of Pavlo Galahan in the National and Cultural Life of Ukraine (1871-1920)* (V. M. Danylenko, Nauk. ed.). NAS of Ukraine, Institute of History of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian]
14. Tymoshenko, A. (2006). Public and charitable activities of H. Halagan. *Siverianskyi litopys*, (5), 82-90 [in Ukrainian].
15. Finansova hramotnist. (2025). National Bank of Ukraine. Retrieved November 5, 2025, from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/z-pershogo-veresnya-shkolyari-rozpochnut-vivchennya-predmeta-pidpryemniststvo-i-finanova-gramotnist-za-navchalnimi-materialami-natsionalnogo-banku> [in Ukrainian].
16. Shainer, A. (2009). Activities of Ukrainian cooperatives in the field of commercial education at the end of XIX – in the first third of XX century. *Zbirnyk prats' Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky – Proceedings of the Periodicals Research Center*, (1), 246-257 [in Ukrainian].

17. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Joint Research Centre European Commission. https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC101581?utm_source=chatgpt.com
18. Pittaway, L., Henry, C., Kirby, D., Thompson, J. (2023). The history of entrepreneurship education in the United Kingdom: 1860–2020. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4318025>
19. Riabova, Y. (2020). Entrepreneurship education in Ukraine in the context of globalization. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, (29), 90–97. <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29-90-97>

Стаття надійшла до редакції 29.10.2025 р.

Прорецензована 7.11.2025 р.

Доопрацьована 12.11.2025 р.

Схвалена до друку 17.11.2025 р.